

פרשת

צו

- שבת הגדול -

תוכן העניינים

מקרא אני דורש

ביאור ודיוק בדברי רש"י בענין נותר, דמביא הגזירה ד"עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה"; מבאר החידוש דרש"י – דישנו רמז מן התורה לגזירה זו.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק כז עמ' 71 ואילך)

יינה של תורה

לימוד נפלא של הוראות בעבודת ה' מדברי רש"י עה"פ "ופשט את בגדיו" – "שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד"; עבודת "ממלכת כהנים" כדבעי ובשלמות.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לז עמ' 5 ואילך)

חידושי סוגיות

מביא דעות הראשונים בטעם קריאת השם שבת הגדול ועומד לבאר שיטת הטור דלכאורה תמוהה היא / מבאר דלשיטתו עיקר קביעת שבת הגדול הוא ע"כ שקיימו ישראל מצות ה' בלא מניעה / מבאר בארוכה דברי רבינו הזקן (בעל התניא ושו"ע) בזה, דיום זה הוא "התחלת הגאולה והניסים" / עפ"ז ימתיק לבאר הא דקבעו הזכר לנס ליום השבת דוקא, ויבאר שייכות נס זה לענינו דיום השבת.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לז עמ' 7 ואילך)

מקרא אני דורש

רמז מן התורה להרחקת חצות

ביאור ודיוק בדברי רש"י בענין נותר, דמביא הגזירה ד"עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה"; מבאר החידוש דרש"י – דישנו רמז מן התורה לגזירה זו

א. בפרשתנו (ז, טו): "ובשר זבח תודת שלמיו, ביום קרבנו יאכל, לא יניח ממנו עד בוקר". ובפירושו העתיק רש"י התיבות "לא יניח ממנו עד בוקר" – ופירש: "אבל אוכל הוא כל הלילה. אם כן למה אמרו עד חצות? כדי להרחיק האדם מן העבירה".

ולכאורה יש לתמוה בדברי רש"י אלו:

פירוש רש"י על התורה אינו ספר הלכות, אלא ענינו – כדברי רש"י כמה פעמים – "אני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא". ולפי זה, גם כאן היה לו לפרש פשוטו של מקרא בלבד – שאפשר לאכול בשר הזבח כל הלילה, עד הבוקר; ומה נוגע להבנת הפשט גזירת חכמים שיש לסיים בשר הזבח עד חצות? ואדרבה – הרי גזירה זו היא בהיפך מפשט המקרא, ומקומה בספר הלכה ולא בפירוש המקרא!

[ובפרט יש לדקדק בלשון רש"י, שכתב "למה אמרו עד חצות" – כאילו הדבר כבר ידוע מקודם לכן ש"אמרו עד חצות", והשאלה היא רק "למה"; ולכאורה, מנין יודעים אנו – בפשוטו של מקרא – על גזירה זו, שלכן יש צורך לבאר את טעמה!]

ב. ובאמת, שהקושיא גדולה עוד יותר, כי אם אכן ענין זה של "עד חצות" נוגע וידוע בפשוטו של מקרא – היה לרש"י לפרשו כבר לפני זה, בספר שמות:

בפרשת בא נאמרו דיני קרבן פסח, ושם נאמר (יב, ה-י): "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו... ולא תותירו ממנו עד בוקר". ושם לא הזכיר רש"י כלל גזירה זו של "עד חצות, כדי להרחיק האדם מן העבירה!" ולכאורה, מה נשתנה?
ואדרבה – איפכא מסתברא:

יש סברא לומר, ששם היה רש"י צריך יותר להדגיש הגבלה זו של "עד חצות" – כי הרי גם בזמן הזה מדייקים בליל פסח לאכול האפיקומן עד חצות, כיון שהאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח שהיה נאכל עד חצות (כמבואר בפוסקים); ואם כן, יש צורך להבהיר כיצד מתיישב זה עם לשון המקרא "ולא תותירו ממנו עד בוקר", כדי שהתלמיד לא יתמה מהנהגתנו בפועל בליל פסח.

אולם בפועל, לגבי פסח שתק רש"י ולא פירש מאומה, היינו שהשאייר כוונת המקרא כפשוטו: "עד בוקר" – ודוקא כאן לגבי זבח התודה ראה צורך להבהיר שבפועל אוכלים בשך הזבח עד חצות!

ג. ומכח קושיות אלו יש לבאר בדרך מחודשת, שלשיטת רש"י – בדרך הפשט – הרי שהגבלה זו של "עד חצות" מיוסדת היא בלשון המקרא גופא; והיינו, שכוונת רש"י "למה אמרו עד חצות" אינה לגזירת חכמים שנתחדשה כמה דורות לאחר משה רבינו, אלא שהגבלה זו של "עד חצות" מובנת היא מתוך הפשט גופא.

אמנם, כל יסודה של הגבלה זו הוא דוקא בלשון הכתוב כאן, מה שאין כן בלשון הכתוב בפרשת בא – לגבי קרבן פסח – אין ראייה לכך מתוך הפשט. וזהו הטעם שהביא רש"י דבר זה דוקא בכתוב כאן, ולא לגבי קרבן פסח, כדלהלן.

ד. וביאור הענין:

בפרשת בא, לגבי קרבן פסח, אומרת התורה בלשון ברורה: "ואכלו את הבשר בלילה הזה" – היינו כפשוטו, שחייב אכילת הפסח היא כל הלילה, ולאחר מכן אומרת איסור הלאו: "ולא תותירו ממנו עד בוקר" – היינו, שנאסר להשאיר ממנו עד בוקר, כי יש לסיים אכילתו במשך הלילה;

אולם כשנדקדק בלשון הכתוב כאן נמצא, שהוא מתחיל בענין האכילה – "ביום קרבנו יאכל" – ואינו מפרש מאומה על סיום זמן האכילה. ולאחר מכן פונה לדבר בענין הלאו דנותר – "לא יניח ממנו עד בוקר". והיינו, שלגבי הלאו פירשה התורה שאיסורו הוא רק ב"בוקר", אולם לגבי האכילה לא אמרה התורה בפירוש "יאכל עד בוקר", אלא השאירה את הדברים

לקראת שבת

כה

סתומים. נכי המלים "עד בוקר" מתייחסים לכאורה רק לאיסור נותר שבסוף הכתוב, ולא לענין האכילה שבתחילתו].

ומפרש רש"י סתימות זו, שנתכוון הכתוב להשמיענו שני צדדים בענין זה:

(א) עיקר המכוון שבכתוב הוא – "לא יניח ממנו עד בוקר, אבל אוכל הוא כל הלילה". והיינו, שיש ללמוד הכתוב כמשמעותו הכללית, שהתיבות "עד בוקר" מתייחסים לכל הפסוק כולו: הן חיוב האכילה והן איסור ההנחה זמנם הוא "עד בוקר". כי מעיקר הדין אפשר לאכול כל הלילה.

(ב) אולם בדיוק לשון המקרא שהשאיר סתום ענין האכילה, כי התיבות "עד בוקר" מתייחסים בעצם לאיסור ההנחה ולא לחיוב האכילה, מרמז הכתוב שצריך להיות הפסק. ריחוק בזמן, בין האכילה לבין "עד בוקר" [כי רק "יניח עד בוקר" – אבל לא "יאכל עד בוקר"].

ומהאי טעמא "אמרו עד חצות" – כיון שהתורה השמיעה לנו שצריך להיות הרחקת זמן בין האכילה לבין "עד בוקר", הרי שחכמי ישראל – על ידי ששיערו בחכמתם טבע בני אדם – שיערו שבהרחקה זו כוונת התורה היא "עד חצות".

אבל כיון שאין זה איסור מעיקר הדין, אלא רק לשם הרחקה – בתור סייג, והיינו, שאמנם הוא איסור מן התורה אבל הוא בגדר סייג [ולהעיר מלקח טוב כלל ח] – לכן אין התורה אומרת זאת בפירוש, אלא רק בדרך רמז בדיוק הלשון; וזהו הטעם ש"נותר" ממש אינו נעשה "עד בוקר", כיון שסוף סוף הרי מעיקרא דדינא נמשך זמן אכילתו כל הלילה.

יינה של תורה

“ופשט את בגדיו” – ההוראה בעבודת ה’

לימוד נפלא של הוראות בעבודת ה’ מדברי רש”י עה”פ “ופשט את בגדיו” – “שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד”; עבודת “ממלכת כהנים” כדבעי ובשלמות

א. “ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה גו” (פרשתנו ו, ד), ובפרש”י על “ופשט את בגדיו” מכאר הטעם: “שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדירה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותים מהן”.

ולכאורה לפי דברי רש”י דרוש ביאור:

מכיון שהוצאת הדשן היא בדוגמת בישול קדירה, מאי טעמא נעשית היא ע”י אותו הכהן “המזוג כוס לרבו”, הרי ע”ד הרגיל ובפשטות הרי הם נעשים על ידי שני סוגי עבדים, והמבשל קדירה אינו העבד והמשרת המזוג כוס לרבו.

ולפ”ז, לא רק שהי’ צ”ל בבגדים אחרים אלא הי’ ראוי שייעשה ע”י כהן אחר [וכמו שמצינו דעת רבי אליעזר דמפרש (יומא כג, ב) “אחרים והוציא לימד על הכהנים בעלי מומין שכשרין להוציא הדשן”].

וחזינן מהא, דהגם שהן שתי עבודות שונות, מ”מ ראוי לאותו הכהן לעשות את שניהם.

לקראת שבת

כו

ב. ויש לומר שבזה יש הוראה בעבודת כאו"א מישראל, "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (יתרו יט, ו), בשירותו לקונו:

הוראה א – בנוגע לעצמו, נוסף על ההוראה הכללית ד"לא תהא יושב ושוקל מצותי של תורה . . קלה שבקלות . . וחמורה שבחמורות . . הרי הן שוין" (תנחומא עקב ב), הרי עבודה ושירות להקב"ה צ"ל לא רק במצות בפועל אלא גם בהכנה והכנה דהמצוה, וכדאיתא בגמ' (כתובות קג, ב) "כמה גדולים מעשה חייא", שהוא בעצמו התעסק לא רק בעצם הלימוד עם תלמידים אלא עשה בעצמו את כל ההכנות והכנות, שבעצמו זרע פשתן "ומגדלנא נישבי (מקלע אני מכמורת) וציידנא טביא (צביים) . . ואריכנא מגילתא (ומתקן אני קלפים) . . וכתיבנא חמשא חומשי (תורה) לחמשא ינוקי כו".

ועוד זאת, שעשה הכל באותה המסירה ונתינה כמו להמצוה עצמה.

והדרך שיתכן זה הוא מצד גודל ביטולו לרצון העליון. דחילוקי דרגות, בין מצוה להכשר מצוה והכשר דהכשר, שייכים בהיותו בהרגשתו מציאות בפ"ע, דהגם שהוא מציאות דקדושה, מ"מ מרגיש את מציאותו, ומצד זה, בהכשר אינו מרגיש חשיבות ותכלית כמו בגוף קיום המצוה, כי דוקא ע"י המצוה נעשה ציווי וחיבור עם הקב"ה, כברכת כל המצות "אשר קדשנו במצותיו וצונו"; אבל מצד רצון הקב"ה אין חילוק בין המצוה גופא (שע"י ממשיכים אלקות) והכשר מצוה.

וכאשר האדם הוא בביטול גמור לרצון העליון למעלה מטעם ודעת אין נפק"מ באיזה דבר הוא רצון העליון, ועושה ומעשה בהכשר מצוה כמו בגוף המצוה.

ג. הוראה ב – ואותו הדבר הוא גם בעבודה עם הזולת: יכול אדם לעשות "חשבון" שהוא יעסוק רק בהשפעה על יהודי כזה שהוא "במקום רבו", בד' אמות של ביהכנ"ס וביהמ"ד, אבל להשפיע על יהודי הנמצא "מחוץ למחנה" אין זה תפקידו.

והיינו שאף שזהו דבר נחוץ וחשוב כו', הרי זה שייך לכהנים אחרים; מקומו – עבודתו והתעסקותו – הוא אצל רבו.

ולמדים מפרש"י הנ"ל, שאותו העבד המוזג כוס לרבו הוא עצמו צריך ללכת חוץ למחנה ולעשות עבודתו שם.

ואופן עבודתו הוא – שצריך להלביש את עצמו ב"בגדים אחרים – פחותים מהן", ולא בבגדים שבהם עובד עבודתו בפנים, והיינו שצריך להתלבש בלבושי המתברר ולעסוק ולדבר עמו, כפי ערכו ודרגתו.

ואף שזוהי ירידה גדולה ביותר עבורו, שעוסק עם זה שלע"ע כל מה שיכול לפעול עליו הוא לא בענין תורה ומצות בפועל אלא רק הכנה והכשר בלבד (ענין של סור מרע וכיו"ב), הרי דוקא מצד זה נקרא בשם כהן בשלימות, "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש",

והיינו שעושה השירות להקב"ה כמו שהקב"ה עושה – וכמו שהי' ביצי"מ, "וארד להצילו מיד מצרים" (שמות ג, ח), שהוציאנו ה' ממצרים "לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו . . אני ה' אני הוא ולא אחר" (הגש"פ),

וכן תהי' לנו, שהקב"ה בעצמו אוחז ביד כאו"א – "איש איש ממקומו" – ומוציאו מן הגלות וכמ"ש (נצבים ל, ג ובפרש"י) "ושב ה"א את שבותך", בניסן זה ממש, בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל (דעת ר"י ר"ה יא, א. וכן סתם בשמו"ר פט"ו, יא).

הידושי סוגיות

בטעם קריאת שם שבת הגדול

מביא דעות הראשונים בטעם קריאת השם שבת הגדול ועומד לבאר שיטת הטור דלכאורה תמוהה היא / מבאר דלשיטתו עיקר קביעת שבת הגדול הוא ע"כ שקיימו ישראל מצות ה' בלא מניעה / מבאר בארוכה דברי רבינו הזקן (בעל התניא ושו"ע) בזה, דיום זה הוא "התחלת הגאולה והניסים" / עפ"ז ימתיק לבאר הא דקבעו הזכר לנס ליום השבת דוקא, ויבאר שייכות נס זה לענינו דיום השבת

א.

יביא דעות הראשונים בטעם קריאת השם שבת הגדול

כתב הטור (או"ח סי' תל): "שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול והטעם לפי שנעשה בו נס גדול שפסח מצרים מקחו בעשור . . . ופסח שיצאו ישראל ממצרים הי' ביום ה' . . . ונמצא שיו"ד בחודש ה' שבת ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו ושאלום המצריים למה זה לכם והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו רשאים לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול".

והנה תיאר נס זה הובא בפירושו רבותינו בעלי התוס' (בא יב, ג (בשם המדרש)) אבל שם איתא "כשראו המצרים כשלוקחין הפסחים לשחוט נתקבצו עליהם להרגן כי יראתם של מצרים הי' בהמות ועשה להם הקב"ה נס וניצלו ולכך קרוי שבת הגדול מפני גדול [גודל] הנס".

ובספרים מבית מדרשו של רש"י איתא (ספר האורה ח"ב ס"י סב. סידור רש"י ס"י שנב. ספר הפרדס לרש"י ע' שמג. ועוד¹): "ומקחו של פסח מבעשור הי' בשבת שלפני הפסח, אמרו ישראל 'הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו' (ל' הכתוב בדברי משה) – וארא ח, כב) אמר להם הקב"ה עתה תראו הפלא אשר אעשה לכם, הלכו ולקחו איש את פסחו להיות להם למשמרת עד ארבעה עשר יום, כשראו המצריים היו רוצים לקום ולנקום מהם, והיו מעיהם מחותכין ובאש נדעכין ונדונין ביסורים וחליים רעים ומרים, ולא הזיקו לישראל, ועל שם שנעשו בו נסים לישראל באותו שבת שלפני הפסח נקרא שבת שלפני הפסח שבת הגדול".

ולפי נוסחאות אלו מובנת מעלת הנס שנעשה בשבת זו, שבנ"י ניצולו מסכנת נפשות (ולנוסחא שהביא רש"י, נוסף על שבנ"י לא ניזוקו, עוד זאת, שהמצריים נידונו ביסורין וחליים רעים ומרים).

והנה בהנוסח שבטור צ"ב, שלא הביא שהמצרים רצו להרגם, והקב"ה עשה להם נס והצילים (וכן לא שהמצרים נידונו ביסורים), כ"א רק ש"לא היו רשאים לומר להם דבר" – וא"כ עיקר הנס חסר מן הספר.

ב.

מבאר טעם הטור, דעיקר קביעת שבת הגדול הוא ע"כ שקיימו ישראל מצות ה' בלא מניעה

ויש לבאר זה ע"פ ההוספה בלשון הטור על לשון הראשונים הנ"ל (בשם המדרש) "ושאלו המצרים למה זה לכם השיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו", דלכאורה ל"ל לפרש שאמרו פרט זה להמצרים – הרי בלא"ה (גם לפי הנוסח בבעלי התוס' ובספרי רש"י) מובן מאליו דמה שאמרו שהולכים לשחוט את אלהיהם הי' לקיים ציווי ה' (ולא סתם לעורר קנאת המצרים²) – ולמה מפרט הטור פרט זה?

ונ"ל, שבלשון זו כוונת הטור להדגיש, דמה שקורין שבת זו שבת הגדול אינו בגלל ההצלה הנסית של בני"י, אלא משום שהמצרים לא היו יכולים למנוע את ישראל מלקיים מצותם – דכאשר בני"י עמדו בתוקף ובמסירות נפש לקיים מצות הקב"ה מבלי להתחשב בהסכנה שבדבר ועד שאמרו להמצרים בפירוש שלקחת השה היא כדי "לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו", הרי זה גופא פעל שנעשה "נס גדול", דאע"פ שהיו שיניהם של מצרים קהות על

לאלוה. אבל דבר זה הרי לא הובא לא בטור ולא בבעלי התוס' וספרי רש"י הנ"ל. וגם להלבוש – לא זהו הדבר שעורר קנאת המצרים, אלא כפי שממשיך "ושאלום המצריים כו' והשיבום לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו כו'".

1) ראה הגש"פ הגדה שלמה (להר"מ כשר) במבוא פי"ב.

2) בלבוש או"ח שם שהביאו טעם הנ"ל (שבטור) האריך וכתב: ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וגררוהו על הקרקע לבזותו לעיני המצריים שמחזיקין אותו

לקראת שבת

לא

ששוחטין את אלהיהם מ"מ "לא היו רשאים לומר להם דבר".

והטעם שהטור נקט רק פרט זה בהנס, ולא כפי שהובא ברכותינו בעה"ת (ורוב הראשונים והפוסקים) שהנס הי' מה שניצלו כו'³ יש לומר, שזהו מפני שנס ההצלה נכלל בכללות הנסים והנפלאות דיציאת וגאולת מצרים – ויוצאינו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובאותות ובמופתים" (תבוא כו, ח (הובא גם בנוסח ההגדה)) וכמו שלא קבעו (לדוגמא) זכרון מיוחד על העשר מכות שהובאו על המצרים ועל הנסים⁴ וההצלות שנעשה בהן לבנ"י⁵ ("והפלה ה'" (וארא ט, ד) וכיו"ב (וארא ח, יח"ט. ט, כו. בא י, כג. ועוד)) מפני שהם פרט וחלק מהנסים והנפלאות דיצי"מ, כן הוא בנדר"ד, שאין מקום לקבוע זכרון ביום מיוחד (ביום אחר, זולת ט"ו ניסן⁵) על הצלת בני"י בקשר לק"פ ויצי"מ.

ולבעלי התוס' (וספרי רש"י הנ"ל) יש לומר, דס"ל ש"שבת הגדול" אינו ענין הקשור בדינים או מנהגים מיוחדים לזכרון הנס, אלא רק קריאת שם לבד, "קורין אותו שבת הגדול", וזה יתכן גם בנס השייך לכללות הגאולה דיצי"מ.

[וזה שדוקא הנס דשבת הגדול הוקבע בקריאת שם – י"ל לפי הנוסח שהובא בכמה פוסקים (אורחות חיים (ע, א). כל בו סמ"ז (הובא באל"י זוטא או"ח שם (סק"ד) וובאל"י רבה (סק"ה)). מט"מ סי' תקמב) "כשראו המצרים כך חגרו איש חרבו על יריכו ויבקשו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים והשם ברחמיו הגין עליהם", דכיון שהמדובר הוא בנס של הצלה גדולה מאד, ע"כ ראוי הוא עכ"פ לזכרון מיוחד בקריאת שם דיום שבת הגדול].

ועד"ז הוא גם לפי פירוש הטור, שכל ייחודו של שבת הגדול הוא רק בקריאת שם לחוד, וכנ"ל, כי לפי"ד אין ענינו של שבת הגדול זכרון על הצלת ישראל, אלא זכרון הנס שבנ"י היו יכולים לקיים את מצות השם בלי מניעות ועיכובים.

ג.

מביא דברי רבינו הזקן (בעל התניא והשו"ע) בזה, ומקשה

והנה בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן (או"ח שם ס"א) מביא תיאור ה"נס גדול" בעוד אופן (ע"פ

להתענות ולהשלים בכל ע"פ זכר לנס שניצולו ממכת בכורות" (שו"ע אדה"ז שם ר"ס תע, מטושר"ע שם). אבל י"ל שאין זו קביעת מועד, אלא אדרבה, ענין של תענית, וי"ל שהוא ע"ד פדיון בכור (ראה דרכי משה או"ח שם, שמביא מנהג "לפדות הבכורים ע"פ").

זאת ועוד: לכמה דיעות עיקר זמנה הוא בט"ו, זמן דמכת בכורות ויציאת מצרים, אלא ש"מקדימין התענית בי"ד משום דאי אפשר ביו"ט" (ברכ"י שם סק"ז).

(3) בב"י כ' דהנס שהובא בטור "כן כתוב בכלבו . וכ"כ שבלי הלקט" (שבהם איתא כהתוכן שהובא בספרי רש"י הנ"ל). אבל כוונתו לכללות תוכן הנס, ובניגוד לתיאור הנס כפי שהובא בתוס' שבת (דלקמן ס"ג) שהביא שם לפני"ז, וכלשון הב"י שם "ורבינו (הטור) כתב הנס בענין אחר".

(4) ובלשון המשנה אבות פ"ה מ"ד: עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים.

(5) מלבד מכת בכורות, ש"נהגין הבכורות

מ"ש התוס' במס' שבת (פז, ב ד"ה ואותו יום⁶) וז"ל: "כשלקחו ישראל פסחיהם באותו שבת נתקבצו בכורי מצרים אצל ישראל ושאלו למה זה הם עושין כך אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים (ראה בא יב, כז) הלכו בכוריהם אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש מהם שישלחו את ישראל ולא רצו ועשו הבכורות עמהם מלחמה והרגו הרבה מהם וז"ש (תהלים קלו, 7) למכה מצרים בבכוריהם".

וצ"ב, שהרי לפי תיאור זה אין די באר מה היתה התועלת והגדלות שבנס זה – שהרי אינו מקשר את הנס עם הצלת בני"י (מאחר שלא הובאו דברי בני"י שעומדים לשחוט את אלקיהם ושבגלל זה רצו בכורי מצרים לנקום מהם כו' וניצלו) – ולפום ריהטא אין זה אלא דברי ריבות ומלחמה שבין המצרים לבכוריהם.

לכאורה הי' אפשר לבאר דברי אדה"ז, ע"ד הנ"ל בכיבור דברי הטור, שעיקר הנס בנדו"ד הוא האפשריות של קיום ציווי ה', והוא ע"פ פסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"ח ה"י⁸) "צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח", דמזה מובן שחלק מתפקידם של בני"י לפעול על ב"נ שיעשו פעולות שנצטוו עליהם מהשם (ועד שנצטוו להרוג "עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו ב"נ" (רמב"ם שם ה"ט וה"י)), ועפ"ז י"ל גם בנדו"ד, שהנס ד"למכה מצרים בבכוריהם", מה ש"הלכו בכוריהם אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש מהם שישלחו את ישראל (ויקיימו את ציווי הקב"ה "שלח את עמי" (וארא ז, טז. שם, כו. ועוד)) ולא רצו ועשו הבכורות עמהם מלחמה והרגו הרבה מהם" – הו"ע הנוגע לישראל. כלומר, זה שבני"י אמרו לבכורי מצרים "זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים" יש בו משום השתדלות לכוף אותם (עכ"פ בדברים) לקיים ציווי השם "שלח את עמי"⁹.

אבל אין זה מספיק, כי נוסף ע"ז שדבר זה שצוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם, נתחדש בשעת מ"ת¹⁰ עדיין צלה"ב: את"ל שלפי דעת אדה"ז עיקר הנס הוא האפשריות לקיים ציווי ה', א"כ ודאי שהו"ל להביא (תחילה) את דברי הטור, שבהם מבואר מפורש שבני"י קיימו בפו"מ "מצות השם עלינו" בהקרבת הפסח, והמצרים לא היו יכולים לעכבם ו(אח"כ) להוסיף שלא רק שבני"י יכלו לקיים מצות השם בהקרבת הפסח (ולא היו רשאים לומר להם דבר) אף ששחטו את אלהיהם של המצרים, אלא שגם פעלו עליהם עד כ"כ ש"עשו הבכורות עמהם מלחמה והרגו הרבה מהם" כדי "שישלחו אל ישראל" [ובפרט שכל מה שמוסיפים בהנסיים שאירעו בשבת זו מבואר יותר הטעם שנק' שבת הגדול¹¹].

שע"י בני"י נגרם שיתקיים עונש מיתה ע"ז שלא קיימו רצון השם (ע"ד הדין ד"כל מי שלא קבל מצות שנצטוו ב"נ הורגין אותו", כנ"ל בפנים).
10) כדמוכח מההמשך ברמב"ם שם ה"י"א.

11) להעיר שבלבוש הביא ב' הטעמים, טעם הטור וטעם התוס' שם.

6) ועד"ז ברבותינו בעה"ת בא שם (בפי' הראשון).

7) וראה מדרש תהלים ויל"ש (רש"י ומצו"ד) שם. נתחומא באבער בא יח.

8) ראה בכ"ז לקו"ש ח"ז ע' 212.

9) ועפ"ז י"ל דמה ש"הרגו הרבה מהם" הוא מה

לקראת שבת

לג

ד.

מבאר דלשיטת רבינו הזקן עיקר קביעות השבת הוא מפני שהוא התחלת הגאולה ממצרים

ויובן זה בהקדם מ"ש אדה"ז בהמשך דבריו בשולחנו שם (ס"ב. והוא מרמ"א ולבוש שם):
"נוהגין במדינות אלו שבשבת הגדול במנחה א"א ברכי נפשי אלא אומרים עבדים היינו וכו'
לפי שבשבת הגדול היתה התחלת הגאולה והנסים".

ולכאורה צ"ב – למה נק' המאורעות דשבת הגדול "התחלת הגאולה והנסים"? והרי
לכאורה אין כאן אלא עוד נס בשייכות ליציאת מצרים, והרי כבר היו לפני"ז כל המכות שהביא
הקב"ה על המצרים, וא"כ התחלת הגאולה היא לכאורה מראש השנה שאז "בטלה עבודה
מאבותינו במצרים" (ר"ה יא, רע"א).

ויש לומר, שכוונת אדה"ז שהנס דשבת הגדול נחשב כהתחלת היציאה בפועל ממצרים
(וכן מ"ש "ונסים", היינו הנסים הקשורים עם היציאה בפועל). כלומר, גודל הנס דשבת הגדול
אינו (רק) בזה שנהרגו הרבה מצרים ("למכה מצרים בבכוריהם"), אלא בעיקר בכך שבכורי
מצרים דרשו ותבעו "שישלחו את ישראל", עד שבגלל זה "עשו הבכורות עמהם מלחמה",
ומפני נס זה נחשב זה התחלה של היציאה ממצרים¹².

ועפ"ז יש חידוש עיקרי בטעם זה לגבי הטעם שבטור, וכן הטעם שבבעלי התוס' –
שלטעמים הנ"ל ה"ז רק נס שאירע בקשר לק"פ ויציאת מצרים, אבל לאדה"ז ה"ז חלק מיציאת
מצרים גופא.

וזהו גם דיוק "כותרת" סימן זה בשו"ע אדה"ז – "מנהג שבת הגדול", שליתא בשו"ע
המחבר (ושם אין כותרת כלל לסימן זה):

במחבר הוא רק שיום שבת זה "קורין אותו שבת הגדול" – קריאת שם לחוד, ולא הביא שם
מנהג מיוחד לשבת זו, והיינו לפי שלהטעם שבטור ודבעלי התוס' לא מתאים לתקן מנהגים
מיוחדים לשבת זו (כנ"ל ס"ב) משא"כ לאדה"ז שנס זה הוא "התחלת הגאולה והנסים", לכן
יש "מנהג שבת הגדול"¹³ שמתחילים לומר בשבת זו "עבדים היינו" (ע"ד שאומרים בליל ט"ו
ניסן).

ואתי שפיר בפשטות הטעם שהביא אדה"ז רק הטעם שבתוס' ולא הביא כלל הטעם שבטור,
כי רק טעם זה מבאר "מנהג שבת הגדול".

13) עפ"ז תומתק הוספת אדה"ז בס"א שם "וקבעו
נס זה לזכרון לדורות בשבת (וקראוהו שבת הגדול)",
שליתא בטור ושו"ע שם.

12) ראה גם ביאורי הגר"א לשו"ע שם סק"ב שכי'
הטעם על דברי הרמ"א שאומרים ההגדה "שאו
התחיל הגאולה ע"י לקיחתו".

ה.

לפ"ז ממתיק הא דקבעו הזכר ביום השבת דוקא ולא כפי היום בחודש

ולפי ביאור זה בדברי אדה"ז יומתק יותר עוד ענין ב"שבת הגדול" – ש"קבעו נס זה לזכרון לדורות בשבת . . לא . . בעשירי לחודש סתם בין שחל בשבת בין שחל בחול כדרך שנקבעו כל המועדים" (ל' אדה"ז בשו"ע שם), דבשו"ע אדה"ז (שם) מביא תירוץ המגן אברהם (או"ח שם) "לפי שבעשרה בניסן מתה מרים וקבעו בו תענית כשחל בחול" (ל' הב"ח לטור או"ח שם) ועוד "נאמרו בו דברים הרבה"¹⁴ שתוכנם מצד ענין צדדי¹⁵ (ולא בשייכות להנס¹⁶), אבל כיון שכל עניני התורה הם בדיוק בתכלית, מסתבר לומר, שקביעת זכרון הנס ליום השבת שייכת גם לתוכן דיום השבת.

זאת ועוד: מלשון השם "שבת הגדול" משמע, שנס זה פעל "גדלות" בענין השבת גופא, שיום השבת עצמו נעשה "גדול".

והביאור בזה:

בנוגע לשכיחה בשבת נאמרו בעשה"ד ב' טעמים: "זכר למעשה בראשית" – "ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ . . וינח ביום השביעי" (יתרו כ, יא) ו"זכר ליציאת מצרים" – "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים גו' על כן צוך ה"א לעשות את יום השבת" (ואתחנן ה, טו).

וכמו שמבאר הרמב"ם (במורה נבוכים ח"ב פל"א (הובא ברמב"ן ואתחנן שם¹⁷)) ב' ענינים אלה¹⁸: "זכר למעשה בראשית" הוא מה שע"י השבת "יתקיים יסוד חדוש העולם ויתפרסם במציאות כשישבתו בני האדם כולם ביום אחד וכשישאל מה עילת זה יהי' המענה כי ששת ימים עשה ה'", ו"זכר ליציאת מצרים" הוא ב"תתנו לנו תורת השבת וצוותו אותנו לשומרו [ו]הוא עלול נמשך לעילת היותנו עבדים במצרים כו' וזכור חסדי השם עלינו בהניחנו מתחת סבלות מצרים כו'¹⁹.

וממוצא דבר מובן, שהם ב' ענינים שונים בענין השבת: "זכר למעשה בראשית" הוא זה ששבת הוא חלק ופרט מהבריאה (אלא שמורה על "חידוש העולם", שהקב"ה הוא בורא

שיחות שבת הגדול בס' השיחות (קה"ת) תשמ"ח ותשמ"ט (נדפסו בהגש"פ הנ"ל (בהוצאת תשנ"ה) ע' תתקסו ואילך, תתקעז ואילך).

(17) וראה מט"מ סת"ז. שער הכולל (להרא"ד לאוואוט) פי"ז סכ"ט.

(18) הובאו ב' הטעמים גם בחינוך מצוה לב (ב"שרשי המצוה").

(19) וראה בארוכה אברבנאל למורה נבוכים שם.

(14) ראה ב"ח שם. ט"ז ופר"ח שם. מט"מ שם. ועוד.

(15) וגם לפי הטעמים בדרישה (שם סק"א), לבוש ופר"ח (שם) בהשייכות לשבת – אין זו שייכות ישירה להנס. ע"ש.

(16) ראה בענין זה (ובכללות ע"ד ביאור אדה"ז בענין שבת הגדול) לקו"ש בכ"מ – נעתקו בהגש"פ עם לקוטי טעמים מנהגים וביאורים (קה"ת תשמ"ו – ז) ע' תצ ואילך. וראה גם לקו"ש חכ"ז ע' 44 ואילך,

לקראת שבת

לה

העולם), וכמודגש בלשון רז"ל (פרש"י בראשית ב, ב. פרש"י מגילה ט, א ד"ה ויכל אלקים. ב"ר פ"י, ט) "מה הי' העולם חסר. . . באת שבת כו", והיינו שע"י השבת נשלמה מציאות העולם אבל "זכר ליציאת מצרים" הוא מה ששבת היא למעלה לגמרי מהבריאה, ושייכת לישראל דוקא ע"י שיצאו ממצרים.

יש לבאר השייכות דענין השני שבשבת לתוכן הענין דיציאת מצרים:

מצד גדר הבריאה הרי בנ"י הם "המעט מכל העמים" (ואתחנן ז, ט) והם תחת שלטון אוה"ע ובמילא אין מקום ליציאה ממצרים [ובפרט יציאה מעבדות מצרים, שאפילו עבד אחד לא הי' יכול לברוח משם (מכילתא יתרו יח, יא. הובא בפרש"י שם, ט)] – והיציאה ממצרים היתה נס גלוי, למעלה מגדרי הבריאה. וזהו הפירוש הפנימי ד"יציאת מצרים": "מצרים" מורה על המיצרים וגבולים של העולם, וע"י יציאת מצרים נתעלו בנ"י למעלה מגדרי (מיצרי וגבולי) העולם²⁰.

ו.

ועפ"ז יוצא, שתוכן החילוק בין טעם הטור והטעם שהביא אדמו"ר הזקן (מהתוס'), הוא כהחילוק בין שני הענינים בשבת:

זה שב"נ (מצרים) לא מנעו את ישראל מקיום מצות השם – שייך להגדר ד"זכר למעשה בראשית"²¹ שכאשר ישנה ההכרה ב"חידוש העולם", שהקב"ה הוא בורא עולם ומנהיגו, מובן שא"א לעשות דבר המנגד לרצון השם – אבל אין בזה עדיין ענין שהוא למעלה מגדרי הטבע והעולם.

משא"כ לפי דברי אדה"ז, שבשבת זו כבר היתה "התחלת הגאולה והנסים", דהיינו ההתחלה של היציאה ממצרים (כנ"ל) – ה"ז שייך לגדר "זכר ליציאת מצרים" שבשבת, שהוא למעלה לגמרי מגדר הבריאה. ולכן נק' יום שבת זה "שבת הגדול", לפי שבו הי' מודגש באופן גלוי ענין השני שבשבת, "זכר ליציאת מצרים", שהוא "גדול" שלא בערך לגבי הענין ד"זכר למעשה בראשית".

ובזה יובן טעם הדין (שבשו"ע אדה"ז שם) ש"אין אומרים ברכי נפשי (תהלים מזמור קד) אלא אומרים עבדים היינו"²² דמשמע דהא בהא תליא: במזמור "ברכי נפשי" מתוארת גדלותו ית' בענין מעשה בראשית ("מה רבו מעשיך ה'") (תהלים שם, כד) כמתואר שם בפרטיות²³ ואילו שבת הגדול שייך לגדר "זכר ליציאת מצרים" ולכן "א"א ברכי נפשי אלא אומרים עבדים

השבת (זכר למעשה בראשית").

22) והוא כלשון הלבוש שם, משא"כ ברמ"א – ראה לקמן הערה 94.

23) ראה ארחות חיים החדש סרצ"ב אות ה.

20) ראה הגש"פ (הנ"ל הערה 43) ע' קפג ואילך.

21) ועפ"ז מתורצת קושיית הבי"ע על טעם הטור, דהו"ל למיקרי לכולהו יומי דמעשור לחודש עד ערב פסח ימים גדולים, כי הנס שייך לתוכנו של יום

היינו²⁴ כי אין מקום לסיפור גדלות השם בענין מעשה בראשית, כאשר מודגשת בגלוי מעלה גדולה יותר (ובאופן של אין ערוך), "זכר ליציאת מצרים" (שלמעלה מגדרי העולם). [ולכן לא הזכיר אדה"ז, אפילו בדרך טפל, הטעם שבטור].

ז.

יש לומר, שלפי הנוסח שנקט רבינו הזקן בתיאור הנס דשבת הגדול, יש בנס זה "מעלה" אפילו לגבי הנס דיצי"מ:

יצי"מ היתה (א) לאחרי שנתבטל התוקף דמצרים במכת בכורות, (ב) עי"ז שהקב"ה הוציאנו וגאלנו ממצרים, ואילו הנס דשבת הגדול הי' (א) כאשר בני"י היו עדיין בגלות מצרים²⁵ (ב) באופן שבכורי מצרים דרשו בתוקף (עד כדי עשיית מלחמה) "ששלחו את ישראל", שבני ישראל צריכים להיות בני חורין, שדבר זה הוא חידוש גדול יותר מסתם הנהגה נסית של הקב"ה, שהרי זה מה שהטבע עצמו "דורש" שיהי' ענין שלמעלה מן הטבע (וכנ"ל, שיציאת בני"י ממצרים אינה ע"פ גררי הבריאה).

ועפ"ז יש לתווך טעם אדה"ז עם הטעם המובא בספרים (נעתקו בהגדה שלימה שם ס"ד) "שהנהיגו מימי עולם לקרוא לשבת דלפני הפסח שבת הגדול, להודיע לבני אדם כי יש יום אחריו סמוך ונראה שנקרא שבת ואינו גדול כמוהו, והוא יום טוב ראשון של פסח שנקרא (אמור כג, טו) גם כן שבת".

ולפי הנ"ל י"ל, דזה שיו"ט ראשון של פסח נק' ג"כ שבת, ואינו גדול כמוהו, הוא [לא רק בזה שקדושת פסח (יו"ט) היא למטה מקדושת שבת, אלא] גם בנוגע להנסים שבהם, כי הנס דיצי"מ בפועל שהי' ביום הראשון של פסח, אינו גדול כמו הנס שאירע בשבת שלפנ"ז, שהמצרים דרשו שבני"י יצאו ממצרים, ולכן דוקא "שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול", כי הענין (זכר ל) יציאת מצרים (שבשבת) – למעלה לגמרי מגדרי הבריאה, הוא בו ביתר שאת, גם לגבי ה"שבת" דיו"ט ראשון דפסח²⁶.

מצרים" שבשבת, וכנ"ל בפנים.

25) משא"כ אמירת פרעה "קומו צאו מתוך עמי גו'" (בא יב, לא) שאז הותחל כבר ביטול הגלות, ועד שנאמר (פ' ראה טז, א. וראה ברכות ט, א. רש"י עה"ת שם) על זמן זה "הוציאך גו' ממצרים".

26) ראה ג"כ עבודת הלוי (להרה"צ כו' מהר"א הלוי מסטראשעלי) דרושי שבת הגדול.

24) משא"כ ברמ"א שם הלשון "והמנהג לומר במנחה ההגדה" מתחלת עבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו ופוסקים לומר ברכי נפשי" שאין מודגש כ"כ שתלויים זב"ז (וגם בדרכי משה שם "וא"א בו ברכי נפשי", לא בסגנון "אין אומרים . . אלא"). כי בטושו"ע אין ההדגשה שנס זה דשבת הגדול הוא "התחלת הגאולה והנסים" – ענין "זכר ליציאת